Dordrecht Ondergronds Briefrapport 14

DORDRECHT, BOOMSTRAAT 37
HOTEL BELLEVUE

Een bureauonderzoek en een archeologische begeleiding.

M.C. Dorst

Groothoofdspoort met links daarvan het plangebied op een uitsnede van 'Gezicht op Dordrecht', A. Willaerts, 1629 (collectie:Dordrechts Museum)

2009

Gemeente Dordrecht
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Colofon

ISSN	n.v.t.
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg en Archeologie (tenzij anders vermeld)
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, maart 2009

Gemeente Dordrecht
Sector Stadsontwikkeling / Afdeling Inrichting Stadsdelen
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Postbus 8
3300 AA Dordrecht
T (078) 639 64 02
monarch@dordrecht.nl
www.dordecht.nl/archeologie

© Gemeente Dordrecht, 2009

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1. Inleiding 4
1.1 Algemeen 4
1.2 Administratieve gegevens 5

2. Gegevens onderzoeksgebied en vooronderzoek 6
2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik 6
2.2 Geplande werkzaamheden 7
2.3 Bureauonderzoek 8
2.4 Archeologische verwachting en advies 16

3. Doel en vraagstellingen 17

4. Archeologische begeleiding 18
4.1 Methoden 18
4.2 Onderzoeksresultaten 18
4.2.1 Lithostratigrafie 18
4.2.2 Archeologie, sporen en vondstmateriaal 21
4.2.3 Samenvatting 35

5. Conclusies 36

Literatuur 37

Afkortingen 38

1. Inleiding

1.1 Algemeen

In het kader van de renovatie van het 18e –eeuwse hotel Bellevue zijn graafwerkzaamheden uitgevoerd in de kelder. Aangezien hierbij mogelijk archeologische waarden verstoord zouden kunnen worden, zijn de werkzaamheden door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht archeologisch begeleid.

Voor de uitvoering van het veldwerk is een Programma van Eisen[1] opgesteld. Het (hoofd)doel van het veldwerk was het documenteren van aanwezige archeologische waarden.

Dit document betreft de rapportage van een archeologische begeleiding. Een kort bureauonderzoek is aan het veldwerk voorafgegaan.
Gedurende de graafwerkzaamheden werden archeologische waarden uit de periode 16e - 20e eeuw verstoord. Deze zijn tijdens de begeleiding gedocumenteerd.

De gegevens van het plangebied, de aanleiding voor het onderzoek, de resultaten van het bureauonderzoek en een archeologische verwachting zijn weergegeven in hoofdstuk 2. De doel- en vraagstellingen staan vermeld in hoofdstuk 3 en in hoofdstuk 4 zijn de onderzoekmethoden en de resultaten van het veldwerk beschreven.
Ten slotte zijn in hoofdstuk 5 de conclusies verwoord.

[1] Hoevenberg 2008

1.2 Administratieve gegevens

Aard Onderzoek	Archeologische begeleiding
Projectcode	0722
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	32913
Vondstmeldingsnummer	409909
Periode	Nieuwe Tijd
Datum onderzoek	20-1-2009 tot 5-2-2009
Plangebied	Boomstraat 37
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Hotel Bellevue
Kaartblad	38C
RD-coördinaten	
NW	105.583 / 425.909
NO	105.598 / 425.906
ZO	105.597 / 425.896
ZW	105.582 / 425.899
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DDT00
Sectie	H
Perceelnrs.	2015, 2016, 2491
Opdrachtgever	Stad en Land Monumenten BV Rotterdam Vredeshof 70 3062 ES Rotterdam
Uitvoerder	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Projectleider	Dhr. M.C. Dorst
Projectmedewerkers	Dhr. M.C. Dorst, dhr. J.A. Nipius
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	Dhr. F. Sieuwerts
Autorisatie rapport	Mw. J. Hoevenberg (senior-archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Digitaal	Archief Bureau Monumentenzorg en Archeologie / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoog	Stadsdepot Gemeente Dordrecht
Code	0722

2. Gegevens onderzoeksgebied en vooronderzoek

2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied Hotel Bellevue is een hotelpand dat is gelegen aan de Boomstraat 37. Het bouwblok wordt in het noorden begrensd door het Groothoofd (kade) aan de Merwede en in het zuiden door de Boomstraat. Er is dus sprake van een stadszijde en een rivierzijde. Het plangebied wordt in het oosten begrensd door de monding van de Wijnhaven en in het westen door de Groothoofdspoort (Afb. 1 en 2). De centrumcoördinaten van het plangebied zijn X: 105.584, Y: 425.905 (kaartblad 38C). Het onderzoeksgebied is geheel inpandig en betreft de kelder van het hotel. De grootte van het onderzoeksgebied is circa 23x10 m (230 m²).

Afb. 1. Ligging van het plangebied Hotel Bellevue aan de Boomstraat 37 te Dordrecht (rood).

Afb. 2. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied Hotel Bellevue te Dordrecht.

2.2 Geplande werkzaamheden

Het hotel wordt grondig gerenoveerd, waarbij onder andere het kelderniveau verlaagd zal worden. Het verdiepen van de kelder moet de toegankelijkheid van een geplande horecaruimte vergroten. Tevens is er een nieuwe, dragende keldervloer van beton aangelegd. Deze is onderheid met stalen buispalen. De verlaging van de keldervloer loopt door onder de uitbreiding van de aan de waterzijde gelegen serre. Dit is noodzakelijk vanwege de vloerhoogte op de begane grond, het niveau van de serre moet aansluiten op het vloerniveau van het restaurant.
De gehele kelder van het hotel is verdiept tot circa 0,7 - 1 m onder de huidige vloer die vermoedelijk dateert uit 1970.

2.3 Bureauonderzoek

De onderzoekslocatie is een kenmerkende plek in Dordrecht. Het is namelijk de monding van de Oude Haven, ook wel Wijn- of Voorstraatshaven genoemd. Ten tijde van het ontstaan van Dordrecht, gedurende de 10e en 11e eeuw, liep hier een riviertje dat geassocieerd wordt met de historische Thure(drith). Aan weerszijden van de vermoedelijke waterweg zou de oudste bebouwing uit de Middeleeuwen liggen, respectievelijk de Wijnstraat en de Voorstraat. Eén van de theorieën is dat op deze locatie de Thure in de rivier de Merwede uitmondde, maar het is ook mogelijk dat de stroomrichting toen al andersom was, zoals nu het geval is. De vroegere loop van de Thure is nog niet goed genoeg onderzocht om daar uitspraken over te doen. In ieder geval was de locatie al gedurende de oudste fase van de stad de belangrijkste toegang tot de stad vanaf het water. De functie van de locatie is om deze reden als vanzelf bepaald. Het was een punt dat goed verdedigd moest worden, maar ook moest het een indrukwekkend 'visitekaartje' van de stad worden. Vandaar dat, vermoedelijk gedurende de tweede helft van de 14e eeuw, de Groothoofdspoort werd gebouwd.[2]
De laatmiddeleeuwse poort is nog grotendeels aanwezig, maar geheel bedekt en opgegaan in een latere aanpassing van de poort rond 1618 (Afb.3).[3]

Afb. 3. Groothoofdspoort (jaartal onbekend) gezien vanaf de rivierzijde (foto: particuliere collectie).

De oudste afbeelding van de locatie is te zien op een globale, schetsmatige weergave van de stad Dordrecht die gedateerd wordt tussen circa 1500 en 1525 (Afb. 4).
Op de kaart is te zien dat de locatie van hotel Bellevue gedurende de Late Middeleeuwen waarschijnlijk nog deel uitmaakte van de havenmonding.
De middeleeuwse Groothoofdspoort stond dus waarschijnlijk met de oostelijke gevel in de monding van de Oude Haven. Deze aanname is onderbouwd door bouwhistorische waarnemingen gedurende renovaties aan de poort. De muur van de poort bleek aan de oostzijde een buitenwandbekleding te hebben van zogenaamde 'ledesteen'. Dit is een geelbruine kalksteen uit Oost-Vlaanderen. Daarnaast is er aan de rivierzijde, haaks op de poort, een brede funderingsmuur van kloostermoppen met een bekleding van ledesteen gevonden (Afb. 5). Beiden kunnen geïnterpreteerd worden als een waterkerende (kade)beschoeiing. Deze situatie blijft bestaan tot circa het einde van de 16e eeuw of het begin van de 17e eeuw.

[2] Hendriks & Koonings 2001, 68
[3] Van den Berg 1977, 25

Afb. 4. De locatie van de Groothoofdspoort (rode pijl) op een uitsnede van een anonieme kaart uit circa 1500-1525. Hoewel het een schematische voorstelling is, vertoont de Groothoofdspoort opmerkelijk genoeg grote gelijkenis met de poort zoals die is opgetekend tijdens restauraties in 1893 en gedurende de jaren '70 van de 20e eeuw (Afb. 5). De locatie van hotel Bellevue ligt ter hoogte van de rode pijl.

Afb. 5. Het rivierzijde-aangezicht op de Groothoofdspoort op basis van waarnemingen tijdens restauraties in 1893 en gedurende de jaren '70 van de 20e eeuw. Het plangebied grenst aan de linkerzijde aan de poort. In rood zijn de met ledesteen beschoeide (kade)muurvlakken aangegeven.

De havenmonding werd versmald, maar wanneer dit gebeurde is onbekend. Op kaarten zijn verschillende situaties weergegeven. Op een kaart van L. Guicciardini, die de situatie rond 1567 zou weergeven, is te zien dat er al bebouwing naast de Groothoofdspoort aanwezig is. De haven zou dus al versmald zijn (Afb. 6). Op een gravure van Pieter Bast uit 1596 staan zelfs duidelijk huizen naast de poort afgebeeld. Echter, op een kaart van Braun en Hogenberg uit 1584 is nog de 'oude', middeleeuwse situatie te zien (Afb. 7). Om ter plaatse van de Groothoofdspoort de Oude Haven over te steken, werd gebruik gemaakt van de '*Groote Brug'* (Afb. 7).

Afb. 6. De locatie van de Groothoofdspoort op een uitsnede van een kaart van L. Guicciardini uit 1567. Op de locatie van het plangebied is naast de poort bebouwing aangegeven (rode pijl).

Afb. 7. De locatie van de Groothoofdspoort op een uitsnede van een kaart van Braun en Hogenberg uit 1584. Het plangebied ligt links van de poort, waar de 'Groote Brug' is weergegeven (groene pijl). Gezien vanaf de rivierzijde.

Op kaarten vanaf circa de tweede helft van de 17e eeuw wordt op de locatie van het plangebied zonder uitzondering bebouwing aangegeven, zoals op de kaart van Janssonius, die de situatie rond circa 1645 weergeeft (Afb. 8).
Naast de Groothoofdspoort zijn drie huisjes weergegeven.

Afb. 8. De locatie van de Groothoofdspoort (gezien vanaf de stadzijde) op een uitsnede van een kaart van Janssonius rond circa 1645. Het plangebied ligt rechts van de poort, waar drie huisjes zijn aangegeven (groene pijl). De 'Groote Brug' is versmald tot de huidige Boombrug.

Eén van de oudste tekeningen die de locatie waarschijnlijk realistisch weergeeft, is een schilderij van Willaerts uit 1629 (zie titelblad).
Op de locatie zijn waarschijnlijk drie panden aangegeven. Het eerste deel van de bebouwing, naast de poort, heeft een half dak. Hiervan is onduidelijk of dit een zelfstandig pand is geweest. Daarnaast zijn twee grote panden te zien en als laatste een lager gelegen pand aan de havenmondingzijde. Voor de huizenrij is op de kade van het Groothoofd een overkapping aanwezig. Onder de overkapping op het Groothoofd werd onder andere de hopmarkt voor de bierbrouwers gehouden en het was een schuilplaats tijdens slecht weer voor de kaaiwerkers.[4]
Op een tekening uit 1672 blijkt het bouwblok vrijwel onveranderd (Afb. 9). Eén van de grotere veranderingen is dat er nu een bouwlaag op de overkapping is gezet.

[4] Kaaiwerkers zijn haven- of kade-arbeiders (uit: Van den Berg 1977, 3).

Afb. 9. Het plangebied op een tekening uit 1672. Op de locatie zijn vanaf de Groothoofdspoort mogelijk drie panden aanwezig (rode blok). Gezien vanaf de rivierzijde.

Aangezien op verschillende tekeningen en schilderijen uit de 18e eeuw op de gevelstenen van de huisjes (zowel op de voor- als op de achtergevels) het jaartal 1607 vermeld staat, is het aannemelijk dat dit het jaar is waarin de eerste huizen op de locatie zijn gebouwd (Afb. 10). In dat jaar stortte de Puttocxtoren in, die aan de stadszijde tegen de Groothoofdspoort stond. Nadat deze was afgebroken, zijn er aan de westzijde van de poort huizen gebouwd. Waarschijnlijk werd dit voorval aangegrepen om ook aan de oostzijde van de poort huizen te bouwen.

Afb. 10. Het Groothoofd op een anonieme tekening uit 1762. Op de locatie van het plangebied zijn vrijwel dezelfde huizen te zien als op het schilderij van A. Willaerts uit 1629 en de tekening uit 1672 (Afb. 9). Op de gevel is het jaartal 1607 te lezen (in rode cirkel). Gezien vanaf de rivierzijde (Erfgoedcentrum DIEP, archief D.I. nr. 929).

Vanaf het midden van de 18e eeuw is ook bekend wat de functie van sommige panden was. Gezien de ligging aan het water, was het een zeer geschikte locatie voor een logement, oftewel een (stads)herberg.
Uit archiefstukken blijkt dat er in 1717 op de locatie een logement aanwezig was dat '*het Casteel van Hydelberg*' heette. Op 8 mei 1753 komt er een huis in de Boomstraat "op de hoek van de haven" in bezit van Jan Boudier, die twee jaar eerder vanuit Normandië naar Dordrecht was gekomen. Kort daarop is er sprake van het logement of de herberg '*Turnhout*', die in bezit zou zijn van een schoonzoon van Jan Boudier.
Het zou hier om hetzelfde pand gaan als logement '*het Casteel van Hydelberg*', dat een andere naam zou hebben gekregen.
De familie Boudier is vanaf 1753 lange tijd verbonden aan het horecabedrijf op het Groothoofd. Waarschijnlijk is gedurende de tweede helft van de 18e eeuw de naam veranderd in '*Logement Bellevue'*, zoals blijkt uit een tekening van omstreeks 1790 (Afb. 11).

Afb. 11. Het plangebied op een uitsnede van een tekening van Bendorp uit circa 1790. Hierop is op de gevel van het pand naast de Groothoofdspoort de naam 'Logement Bellevue' te lezen. Gezien vanaf de rivierzijde (Erfgoedcentrum DIEP, archief D.I. nr. 551-35106).

Het hotel werd ook wel 'Hotel Boudier' genoemd, naar de eigenaar Jan Boudier (Nauta, 1988).[5]
Op een anonieme aquarel die dateert van vóór 1840 zijn de drie panden in het plangebied weergegeven (Afb. 12). Hierop is te zien dat er aan de rivierzijde een uitbreiding van het eerste pand heeft plaatsgevonden. Dit is het pand waarin het logement Bellevue was gevestigd. De oude overkapping blijkt te zijn opgenomen in de uitbreiding op de kade. De verbouwing zou hebben plaatsgevonden in 1802.[6] Voor het tweede pand is de overkapping nog wel aanwezig. Ook aan het derde pand lijkt weinig te zijn veranderd ten opzichte van de oudste situatie in de 17e eeuw.

[5] Diverse archiefstukken Erfgoedcentrum DIEP, Dordrecht: ORA 811 folio 41/41v, ORA 833 folio 207v/208, ORA 824 folio 134.
[6] Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, Bouwhistorische verkenning van Hotel Bellevue, Utrecht 2007

Afb. 12. De locatie van het plangebied op een anonieme aquarel van vóór 1840, gezien vanuit de monding van de Wijnhaven. Grote veranderingen hebben met name plaatsgevonden aan het eerste pand. De oudste deel van het hotel Bellevue is nu aan de rivierzijde uitgebreid.

In 1874 komt het belendende pand in het bezit van de familie Boudier[7], gevolgd door het derde pand in 1891. Samen worden deze verbouwd en opgenomen in één groot hotelcomplex (Afb. 13).

Afb. 13. Een ansichtkaart uit circa 1900 van Boudier's Hotel Bellevue, gezien vanaf de rivierzijde. De indeling in drie voormalige (huis)percelen is nog duidelijk herkenbaar.

[7] Archief Erfgoedcentrum DIEP, GAD 150-2193

Het huidige Bellevue is in 1892 door de architect Veth ontworpen. Bij de verbouwing zijn waarschijnlijk ook de achtergevels van de twee nieuw verkregen panden uitgebreid, zodat er weer een aaneensloten gevellijn aan de rivierzijde ontstond (Afb. 13). Alle drie de panden maakten toen deel uit van het hotelcomplex.

2.4 Archeologische verwachting en advies

Op grond van bovenstaande informatie kan de volgende archeologische verwachting voor het plangebied worden opgemaakt:

Gedurende de Late Middeleeuwen zal de locatie deel hebben uitgemaakt van de havenmonding van de Oude Haven. Uit deze periode worden geen bewoningssporen verwacht. Gedurende het einde van de 16^{e} eeuw is de havenmonding versmald, waarbij er ruimte ontstond voor bebouwing. De oudste panden in het plangebied dateren waarschijnlijk uit het begin van de 17^{e} eeuw, specifiek uit het jaar 1607. Gezien vanaf de Groothoofdspoort waren er waarschijnlijk drie panden aanwezig. Vanaf circa het begin van de 18^{e} eeuw was er in het pand direct naast de Groothoofdspoort een herberg/hotel gevestigd. In 1891/1892 worden ook de naastgelegen panden aan het hotelcomplex toegevoegd.

Aangezien er sprake is van inpandige ontgravingen, zullen binnen de verstoringsdiepte (tussen circa 0,7 - 1 m onder maaiveld/vloerniveau) vooral muren en vloeren uit de periode begin 17^{e} eeuw en de 20^{e} eeuw worden aangetroffen. Mogelijk zijn er ook inpandige beerkelders, waterputten en riolen aanwezig, die dateren vanaf het begin van de 17^{e} eeuw tot heden. Gezien de aanwezigheid van een keldervloer uit circa 1970 was het niet mogelijk om voorafgaand aan de ontgraving de ondergrond te inventariseren op aan- of afwezigheid van archeologische waarden.
Oude bewoningsresten kunnen tijdens de (talrijke) verbouwingen aan en in het hotel al zijn verstoord of vernietigd.
Daarom is door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht geadviseerd om de graafwerkzaamheden archeologisch te begeleiden.

3. Doel en vraagstellingen

Het hoofddoel van het veldwerk is het documenteren van bewoningssporen die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Voor de archeologische begeleiding zijn in het PvE de volgende vraagstellingen geformuleerd[8]:

1. Is de huidige bebouwing van hotel Bellevue gefundeerd op oudere funderingen?

2. Zo ja, wat is de datering van de oudere funderingen?

3. Wat is de lithostratigrafie in het plangebied? En zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van antropogene ophogingen en het dempen van de haven?

[8] Hoevenberg 2008

4. Archeologische begeleiding

4.1 Methoden

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd door middel van het begeleiden van de graafwerkzaamheden. Het veldwerk heeft plaatsgevonden tussen 20 januari en 5 februari 2009. De werkzaamheden zijn verricht door M.C. Dorst en J.A. Nipius (Bureau Monumentenzorg en Archeologie). Het graafwerk is uitgevoerd door aannemingsbedrijf GO Bouw BV (hoofdaannemer) en Bresser BV (funderingsherstel en kelderverlaging).

Het verdiepen van de kelder is op vrijwel alle locaties in het pand archeologisch begeleid. De werkzaamheden zijn uitgevoerd conform de in het PvE gestelde eisen en onderzoeksmethoden. De archeologische sporen zijn ingemeten aan de hand van de huidige muurvlakken van het pand. Voor het registreren van de veldgegevens is gebruik gemaakt van veldformulieren van het Bureau Monumentenzorg en Archeologie.

4.2 Onderzoeksresultaten

Allereerst zal de lithostratigrafie van het plangebied worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

4.2.1 Lithostratigrafie

De (dieper gelegen) bodemopbouw is bepaald op basis van een handmatige boring (boring 1, Afb. 14 en 15). De boring is gezet vanaf het niveau van één van de 17e-eeuwse vloeren, op een diepte van 1,1 m + NAP. De bodem bestond, van beneden naar boven, uit de volgende lithostratigrafische eenheden:

Organisch pakket A
Het diepst gelegen pakket bestaat uit roodbruin, mineraalarm veen met (wortel)hout. Van dit pakket is alleen de top aangeboord, de dikte is niet bepaald. De top van het pakket was geërodeerd (klastisch pakket 1) en lag op een diepte van 6,18 m – NAP. Organisch pakket A betreft het Hollandveen Laagpakket, dat behoort tot de Formatie van Nieuwkoop.

Klastisch pakket 1
Direct op het veenpakket ligt een laag blauwgrijs, matige klei zand met enkele (spoel)houtjes en mariene schelpfragmenten (kokkels, *Cerastoderma sp.*).
De top van het pakket ligt op 5,4 m – NAP. De afzetting kan geïnterpreteerd worden als een beddingafzetting; het is de bedding van een rivier die zich heeft ingesneden in het veenpakket. De datering van de rivierloop is onduidelijk, maar zou mogelijk geassocieerd kunnen worden met het historisch bekende riviertje de Thure waaraan Dordrecht zou zijn ontstaan. Het pakket kan dus mogelijk gezien worden als de natuurlijke voorloper van de middeleeuwse Oude Haven. Een vergelijkbare afzetting is aangetroffen tijdens boringen aan de Botermarkt in 2008.[9] Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld of Naaldwijk (Laagpakket van Walcheren).
Of de afzetting een mariene- of rivierafzetting betreft kan niet met zekerheid worden vastgesteld. De afzetting dateert waarschijnlijk uit de periode vóór de ontwikkeling van de stad Dordrecht in de 10^{e} – 11^{e} eeuw.

[9] De Boer, 2008.

Klastisch pakket/Antropogeen pakket 1
Op klastisch pakket 1 ligt een gelaagd pakket donkerbruin tot grijsbruin zand met kleilagen. Het diepste niveau is venig en bevat enkele veenbrokjes. In de hogere lagen zijn baksteen- en mortelpuin, een fragment mosselschelp (*Mytilus edulis*), grijze kleibrokjes en aardewerk (steengoed 2) aanwezig (vondstnr. 13). De top van het pakket ligt op 2,4 m – NAP. Enkele niveaus van het pakket zijn gelamenteerd op basis waarvan het pakket mogelijk te interpreteren is als een natuurlijke, maar antropogeen beïnvloede afzetting. Waarschijnlijk is het de havenvulling van de Wijnhaven uit de periode dat de monding nog breder was, tussen circa de Late Middeleeuwen en het einde van de 16^{e} eeuw. Het kan echter niet uitgesloten worden dat het een antropogeen pakket is dat deel uitmaakt van de demping van een deel van de havenmonding (Antropogeen pakket 1).

Antropogeen pakket 1
Op het hierboven beschreven pakket ligt een pakket grijsbruine tot zwarte, matig zandige klei met enkele fragmenten van een (ongedetermineerde) zoetwater twee-kleppige, baksteen- en mortelpuin en hout. De top van het pakket ligt op circa 1 m + NAP en de dikte is 350 cm. Antropogeen pakket 1 kan geassocieerd worden met het versmallen van de havenmonding rond het midden van de 16^{e} eeuw.

Antropogeen pakket 2
Op het grondpakket waarmee de haven is gedempt, lag een rommelig pakket bruingrijs, kleiig zand. Hierin was veel bouwmateriaal (baksteen, tegels, natuurstenen bouwelementen), aardewerk, metaal en glas aanwezig (paragraaf 4.2.2). Het pakket was aanwezig tussen de 20e -eeuwse keldervloer van hotel Bellevue en één van de 17e -eeuwse vloeren die op een diepte van circa 1 m + NAP lag. Antropogeen pakket 2 is ontstaan door inpandige bouw- en sloopactiviteiten en ophogingen vanaf circa het einde van de 18e eeuw. Het pakket is overal in het pand waargenomen en betrof bij benadering de grondlaag die is afgegraven.

Afb. 14. De lithostratigrafie in het plangebied. Antropogeen pakket 2 behoort tot het ontgraven pakket in de kelder van hotel Bellevue. De diepere bodemlagen zijn gedocumenteerd door middel van een boring. Voor de locatie van de boring, zie afbeelding 15.

4.2.2 Archeologie, sporen en vondstmateriaal

In totaal zijn 56 bewoningssporen aangetroffen. Het betreft resten van muren, vloeren, tegelwanden, bezinkbakken, riolen, trappen, dorpels, een haardplaats en een oventje. Aangezien er slechts enkele gesloten vondstcomplexen[10] aanwezig waren, is het aantal verzamelde archeologische vondsten beperkt.

De bewoningssporen en vondsten zijn in te delen in drie bewoningsperioden, namelijk:

Periode 1.	de tweede helft van de 16^{e} eeuw
Periode 2.	de 17^{e}-18^{e} eeuw
Periode 3.	de 19^{e}-20ste eeuw

Hieronder worden de bewoningssporen per periode besproken.

Periode 1. Bewoningssporen uit circa de tweede helft van de 16e eeuw: de stadsmuur

Tijdens het onderzoek zijn twee muren (S12 en S13) gevonden die in deze periode gedateerd kunnen worden (Afb. 15). De muren bestaan uit gele en rode bakstenen[11] en staan in warm verband. De breedte van de muur lag tussen 70 en 80 cm (Afb. 15 en 16). Eén muur (S13) lag tegen de oostgevel van de Groothoofdspoort en boog ter hoogte van de poortgevel aan de rivierzijde in zuidoostelijke richting af (S12). Op basis van de breedte, ligging en oriëntatie kan de muur geïnterpreteerd worden als een deel van de verdedigings- of stadsmuur. De onderkant van de muur is niet vastgesteld. Ook is het onduidelijk hoe en waar de muur eindigde. Het laatste deel, bij de monding van de Wijnhaven, was door 17^{e}-eeuwse bouwactiviteiten verstoord.

[10] Sporen zoals waterputten, beerputten, afvalkuilen en riolen.
[11] Het formaat van de bakstenen is circa 21x10x5,5 cm.

Afb. 15. De bewoningssporen uit circa de tweede helft van de 16e eeuw. De contour van het huidige hotel Bellevue is ter referentie in grijs aangegeven.

Afb. 16. Een deel van de laat 16e –eeuwse stadsmuur (S12) zoals aangetroffen op de onderzoekslocatie. Van bovenaf gezien, in zuidoostelijke richting. Schaaldeel sjalon = 50 cm.

Fase 2. Bewoningssporen uit de 17e eeuw en 18e eeuw: woonhuizen en logement

Vanaf het begin van de 17e eeuw wordt op de locatie van het plangebied een aantal panden gebouwd. Deze worden aan de landzijde tegen de stadsmuur aangebouwd, die hierdoor gaat fungeren als noordelijke gevel van de nieuwe bebouwing. Er is dus sprake van zogenaamde 'muurhuizen'. Tijdens het onderzoek konden drie panden worden onderscheiden (Afb. 17). Waarschijnlijk waren dit woonhuizen, waarvan de onderzochte ruimtes de kelders waren.

Afb. 17. De bewoningssporen uit de 17e en 18e eeuw, onderverdeeld in de drie woonhuizen. De contour van het huidige hotel Bellevue is ter referentie in grijs aangegeven.

Fase 2, pand 1
Dit pand was direct tegen de Groothoofdspoort gelegen en tevens de grootste van de drie panden. Omdat het tegen de schuine oostzijde van de poort is gebouwd, was het grondplan van het pand trapeziumvormig. De grootste breedte (aan de rivierzijde) was circa 10 m en de lengte circa 7 m. De aangetroffen ruimte was waarschijnlijk de kelder. Mogelijk was deze oorspronkelijk in tweeën gedeeld. Resten van een vermoedelijke scheidingsmuur zijn de sporen S18 en S56 (Afb. 17). Hierdoor zou de kelder onderverdeeld zijn geweest in een driehoekige ruimte aan de poortzijde, met daarnaast een vierkante ruimte van circa 5x6 m.
In de driehoekige ruimte was een restant aanwezig van een tegelvloer (S23).[12] Mogelijk is de schuine ruimte gebruikt als in- en uitgang van de kelder. In de ruimte was zowel aan de rivierzijde als aan de stadzijde een trap met doorgang aanwezig.
De doorgang aan de stadzijde was circa 80 cm breed. De trap (S24) gaf toegang tot de kelder. Van de trap was alleen de onderste trede nog aanwezig, deze bestond uit gele ijsselstenen. Onder de trap/ingang bevond zich een gewelfd riooltje, eveneens van gele ijsselstenen (S57).[13] In het westelijke muurvlak, naast de ingang, was een ijzeren duim aanwezig, wat aangeeft dat er oorspronkelijk een deur is geweest (Afb. 18).

Afb. 18. De (kelder)ingang van pand 1 aan de landzijde met daarop de dichtgezette toegang, de onderste traptrede, de tegelwand (S22) en de tegelvloer (S23). De rode pijl geeft de locatie aan van de ijzeren duim; het scharnier van de oorspronkelijk (kelder)deur. Schaaldeel sjalon = 50 cm.

Op een deel van het muurvlak naast de (kelder)toegang was een aantal faience tegeltjes aanwezig (S22, vondstnr. 4, Afb. 18 en 19).

[12] Ongeglazuurd, roodbakkend aardewerk, formaat 23x16x3,5 cm, bovenkant vloer op 1,17 m + NAP
[13] formaat 19x8x4,5 cm.

Afb. 19. De tegelwand naast de (kelder)ingang van pand 1 aan de landzijde. In de rode cirkel is de ijzeren duim te zien; het scharnier van de oorspronkelijk (kelder)deur. Schaaldeel sjalon = 50 cm.

De tegels zijn deels bijgewerkt zodat ze rond de ijzeren duim en de trap pasten. De tegelwand is dus van jongere datum en mogelijk betreft het hergebruikte tegels. Het zijn faience tegeltjes met blauwe[14] decoraties. De afbeeldingen bestaan hoofdzakelijk uit landschappen zoals molens, huisjes met bomen en waterputten en (sier)tuinen. Daarnaast zijn ook enkele bloemstukken afgebeeld en één keer een vis/zeemonster (vondstnr. 4). Zowel de stijl van de afbeeldingen en de gebruikte hoekmotieven (zgn. spin) zijn zeer algemeen en gedurende een lange periode in gebruik geweest, zodat de tegelwand slechts globaal te dateren is tussen circa het einde van de 17e eeuw en de (gehele) 18e eeuw.

De uitgang aan de rivierzijde werd gekenmerkt door een trap van gele bakstenen met treden van rode bakstenen (S15).[15] De trap was in de stadmuur gezet (Afb. 20).

[14] kobaltoxide-glazuur.
[15] formaat 21,5x10,5x4 cm.

Afb. 20. De (kelder)ingang van pand 1 aan de rivierzijde, met daarop de trap (S15) die in de stadsmuur (S12) is gezet. Daarnaast is ook een riool uit de 19e – 20e eeuw te zien (S9).

Ook in de vierkante ruimte lag een vloer die bestond uit vierkante tegels (S27).[16]
In de zuidoostelijke hoek was een deel van een tegelwand aanwezig (S26, vondstnr. 3). Op de tegels zijn personen afgebeeld, waaronder een man met een hengel. De tegelwand is te dateren in de laatste helft van de 17e eeuw.
In de noordoosthoek van de ruimte was, op de tegelvloer (S27), een oventje of stookplaatsje (S36) aanwezig. De constructie was circa 80x75 cm en bestond uit een afgerond plateautje van gele bakstenen.[17]
Hiernaast lag, op een hoger niveau, een hergebruikt fragment natuursteen (Afb. 20). Tegen de oostwand was nog een deel van het gewelfde plafond van de oven/stookplaats aanwezig. Gezien het kleine formaat kan het niet geassocieerd worden met een intensieve ambachtelijke activiteit zoals een brouwer of (wol)verver.

In de scheidingsmuur tussen pand 1 en 2 (S34) waren twee dichtgezette doorgangen aanwezig. De zuidelijke doorgang bestond in deze periode al, aangezien de 17e -eeuwse vloer (S46) in het pand onder de dichtzetting van de doorgang doorliep.

Waarschijnlijk is ook één van de natuurstenen sokkels gevonden van de pilaren die de overkapping op het Groothoofd droegen (zie Afb. 10). De sokkel stond niet op de oorspronkelijke plek, maar lag in de opgebrachte grond (Afb. 17). De voet van de pilaar is mogelijk tijdens de 19e –eeuwse uitbreiding van pand 1 in het pakket slooppuin en ophogingen (antropogeen pakket 2) terecht gekomen.

[16] Ongeglazuurd, roodbakkend aardewerk, formaat 23x23x3 cm, bovenkant vloer op 0,88 m + NAP
[17] formaat 16x8x4 cm.

Afb. 21. Een 17e – 18e-eeuws oventje/stookplaatsje (S36) in pand 1.
Foto links: aanzicht van boven met het dieper gelegen bakstenen plateau.
Foto rechts: aanzicht met de natuurstenen plaat en het beroete gewelfde plafond. Schaaldeel sjalon = 50 cm.

Fase 2, pand 2
Pand 2 grensde aan de oostzijde aan pand 1 (Afb. 17). De ruimte was circa 7x6 m en waarschijnlijk gaat het eveneens om een kelder. De kelder kon vermoedelijk ook via een doorgang aan de rivier- en de stadzijde worden betreden. Bij de vermoedelijke doorgang aan de rivierzijde bevond zich mogelijk een trap (S54). Hier was een fragment van één trede van baksteen[18] aanwezig. Ook deze trap was in de stadsmuur gezet. Zowel in de noordoosthoek als in de zuidoosthoek waren gedurende deze periode doorgangen aanwezig naar het naastgelegen pand 3. Deze zijn in dezelfde periode ook weer dichtgezet.
In het pand bevond zich een vloer van grijze natuurstenen plavuizen (S51) en vloertegels van roodbakkend aardewerk (S46).[19] De relatie tussen beide vloerdelen is niet vastgesteld. Ze lagen op een diepte van circa 1,07 m + NAP.
Op een aantal muurvlakken, die bij de vloer hoorden was nog een deel van een tegelwand aanwezig (S31 en S45).

De decoraties op de tegels van de oostelijke muur verbeelden kinderspelen. Ze zijn voorzien van een 'spin' hoekdecoratie en kunnen gedateerd worden in de tweede helft van de 17e eeuw (S45). De tegels van deze muur waren zeer slecht geconserveerd en zijn niet verzameld.
Op de gehele oostelijke muur van het pand waren tegels aanwezig (Afb. 22, S31, vondstnr. 10). Aan de muur was duidelijk veel veranderd, waardoor het niet was aan te geven welk deel van de tegelwand origineel was. Verschillende decoratiethema's waren door elkaar aanwezig en op sommige plekken waren halve tegels gebruikt of waren de tegels met de afbeelding gekanteld op de muur geplaatst. Eén duidelijk onderscheid was wel te maken; op de tegels op het noordelijke deel van de muur waren hoofdzakelijk kinderspelen afgebeeld, terwijl het zuidelijke deel vooral tegels met dieren, landschappen en gebouwen aanwezig waren (Afb. 22).[20] Mogelijk zijn er oorspronkelijk twee ruimten geweest die archeologisch niet meer (duidelijk) herkenbaar waren.

[18] formaat 20x9x? cm.
[19] Het formaat was circa 21x21x3 cm
[20] Er waren zowel tegels zonder hoekdecoratie, met een "spin" en met "ossekopjes".

Op de binnenzijde van de noordgevel, de oude stadsmuur S12, waren ook 17e en 18e – eeuwse tegels geplaatst. Ook hier is duidelijk dat er verschillende tegelfases aanwezig zijn. Op de onderzijde van de muur bevonden zich tegels die gedecoreerd waren met (blauwe) landschapjes, met daarboven enkele tegels met onder andere paarse[21] en groene decoraties. Eén daarvan is een hergebruikt deel[22] van een tegeltableau waarop een deel van een paard is afgebeeld met daaronder de tekst: '*…RINS VAN ORANGE, …UDER DER VEREENIGDE…enz gebooren:d:8 Meert: A°: 1748*'. De afbeelding en tekst refereren aan Prins Willem V, erfstadhouder van de Verenigde Nederlanden die leefde van 1748 tot 1806.

Afb. 22. Enkele delen van de oostelijke binnenmuur van pand 2 met tegelwand (S31).
Fotodeel boven: het zuidelijke deel met tegels waarop dieren, landschappen, huizen en een schip zijn afgebeeld.
Fotodeel onder: het noordelijke deel met tegels waarop hoofdzakelijk personen (kinderspelen en sport) worden afgebeeld.

[21] Mangaanoxide-glazuur
[22] waarschijnlijk het zuidoost-kwart van een tableau van vier tegels.

Fase 2, pand 3
Pand 3 grensde aan de oostzijde aan pand 2 (Afb. 17). Van het pand zijn slechts enkele delen waargenomen, waaronder de westmuur (S42) met tegelwand (S43), een deel van de noordelijke gevelmuur (S44) en waarschijnlijk een deel van een stookplaats (S37-S40). Het ontbreken van de oostmuur van dit pand is mogelijk te wijten aan het feit dat deze gedurende een lange periode ook als waterkerende (kade)muur heeft gediend. Vermoedelijk is de muur tijdens latere renovatiewerkzaamheden geheel vervangen. De stookplaats liep onder de huidige gevel aan de stadzijde van het hotel door, wat betekent dat dit niet de oorspronkelijke (oudste) gevelfase van dit pand is. Mogelijk stond het niet op dezelfde rooilijn als de twee andere panden.

Op de westmuur was nog een tegelplint aanwezig (Afb. 23, vondstnr. 7). In de muur was oorspronkelijk een doorgang aanwezig tussen pand 2 en 3. De doorgang is dichtgezet voordat de tegelwand (S43) werd aangebracht.

Afb. 23. De westelijke binnenmuur van pand 3 (S42). Hierop is de dichtgezette doorgang naar pand 2 aangegeven met rode lijnen. Rechts is de 17e- en 18e –eeuwse gevel aan de rivierzijde van pand 3 te zien (S44). Op het onderste deel van de foto is de tegelwand/tegelplint S43 in detail weergegeven. Schaaldeel sjalon = 50 cm.

Op de tegels zijn afbeeldingen te zien van zeemeerminnen, fabel- of zeemonsters en (mogelijk reizende/pelgrimerende) personen. De tegelwand/tegelplint kan slechts globaal gedateerd worden tussen circa het laatste helft van de 17e eeuw en de (gehele) 18e eeuw.
In de zuidoosthoek was een deel van (waarschijnlijk) een stookplaats aanwezig. Deze bestond uit een omlijsting van gele ijsselstenen (S37) met daarbinnen twee fases van tegelvloertjes die door een zandlaagje van elkaar waren gescheiden. Het onderste vloertje bestond uit tegels van roodbakkend aardewerk (S40) van 22x22x3 cm, het bovenste uit blauwgrijze natuurstenen plavuizen (S38) met een formaat van circa 22x22x3,5 cm.
In een puinlaag onder de vloer S40 is een ijzeren beitel gevonden (Afb. 24).

Afb. 24. IJzeren beitel (vondstnr. 6) uit de puinlaag onder (stookplaats)vloer S40.

Fase 3. Bewoningssporen uit de 19e eeuw en 20e eeuw: Hotel Boudier/Bellevue

Vanaf het begin van de 19e eeuw zouden de eerste grootschalige verbouwingen aan de panden in het plangebied zijn begonnen. Gedurende deze eeuw worden de drie panden omgevormd tot één groot pand met een horecabestemming, het (huidige) hotel Bellevue.

Afb. 25. De bewoningssporen uit de 19e en 20e eeuw.

Fase 3, pand 1
Pand 1 zou als eerste in 1802 grondig verbouwd worden, waarbij waarschijnlijk de stadsmuur, die tot die tijd de noordgevel van de huizen omvatte, wordt gesloopt. Een deel van het slooppuin wordt gebruikt als ophoging van het vloerniveau (antropogeen pakket 2, zie 4.2.1). De vondsten uit dit pakket, waaronder aardewerk, bouwmaterialen, metaal en glas (V1), zijn te dateren in de 18e eeuw. In dit pakket was ook een kuil aanwezig waarin voornamelijk faience wandtegeltjes zijn aangetroffen (S19, vondstnr. 2). Op de tegeltjes zijn afbeeldingen van zeemeerminnen en –mannen, vissen en zeemonsters aanwezig. In mindere mate zijn personen en dieren afgebeeld.

Op de kade wordt een nieuw deel aangebouwd (S11, S35). In de nieuwe aanbouw zijn twee muren aanwezig (S8, S10) die op een overzichtskaart voor een verbouwing in 1975 vermeld worden als: '*kasten te slopen*'.[23]
Tijdens de uitbreiding in het begin van de 19e eeuw zijn waarschijnlijk ook de riolen S9 en S28 aangelegd (Afb. 19). Het riool S9 was de afvoer van een grote spoel- of bezinkbak van gele ijsselsteen (S16). Het tweede riool vormde de afvoer van een andere spoelbak, die echter in het verleden al gesloopt was. Op de locatie waar het riool de oude stadsmuur (S12) raakt, staat op de bovengenoemde kaart uit 1975 een aanrecht met bak vermeld.
In de vulling van dit riool zijn enkele fragmenten keramiek (industrieel witbakkend aardewerk) en 18 (thee)lepeltjes aangetroffen (Afb. 26). De lepeltjes zijn op type te dateren tussen circa 1930 en 1960, wat aangeeft dat de sluitdatum van het riool rond circa het midden van de 20e eeuw ligt.

Afb. 26. (Thee)lepeltjes (vondstnr. 5) uit het riool S28.

Fase 3, pand 2
Ook de vloer van pand 2 wordt opgehoogd en er wordt een nieuwe vloer aangelegd (S29, S47). De nieuwe vloer lag op een diepte van circa 1,5 m + NAP en bestond deels uit blauwgrijze tegels[24] van aardewerk (S29) met in het midden een deel ijsselsteentjes (S47). Op sommige plekken waren ook grote platen natuursteen in de vloer verwerkt.

[23] Erfgoedcentrum DIEP, Archief GAD 150-2193
[24] formaat 23x23x4 cm.

Tegen de gevel aan de stadzijde was voor een (later) dichtgezette doorgang (S32) een vermoedelijke trap met een dorpel van natuurstenen en tegels aanwezig (S33).[25]
In het puin- en zandpakket onder de natuurstenen plaat S33 is een muntje[26] uit 1791 gevonden, op basis waarvan de nieuwe vloer gedateerd kan worden ná deze datum.

Fase 3, pand 3
In het pand is een groot aantal muren uit de 19e en 20e eeuw aangetroffen (Afb. 25).
De ruimte was onderverdeeld in verschillende kleinere ruimten.
Ook waren er verschillende delen van een rioolstelsel met een bezinkbak aanwezig (S4, S5, S6, S41, S53).

[25] De bovenkant lag op 1,49 m + NAP.
[26] Vondstnr. 11, muntje, geslagen in Dordrecht.

4.2.3 Samenvatting

Op basis van het uitgevoerde bureau- en veldonderzoek kan de bewoningsgeschiedenis van het plangebied worden beschreven.

Gedurende de Late Middeleeuwen maakte de locatie nog deel uit van de Oude Haven. Op deze plaats kwamen de Oude Haven en de Merwede samen.
Uit een boring is gebleken dat er voor de aanwezigheid van bebouwing sprake was van een waterweg. Op het veenpakket was een beddingafzetting van een rivier aanwezig. De afzetting is mogelijk te relateren aan het historische riviertje de Thure(drith), die de natuurlijke voorloper van de Oude Haven zou zijn. Dit pakket gaat over in een afzetting die geassocieerd kan worden met de middeleeuwse Oude Haven.

Eén van de belangrijkste toegangen tot de stad was de Groothoofdpoort, die gedurende de Middeleeuwen met de oostelijke gevel in de haven stond. Vermoedelijk wordt rond het midden van de 16e eeuw de havenmonding versmald. Deze aanname is gebaseerd op het volgende:

- Op enkele cartografische afbeeldingen uit de tweede helft van de 16^{e} eeuw is op de locatie naast de poort bebouwing aangegeven. Op basis van dit veldwerk kan met name de kaart van L. Guicciardini uit 1567 als vrij betrouwbaar worden geacht.
- Op verschillende cartografische afbeeldingen is consequent op de gevels van de huizen in het plangebied het jaartal 1607 vermeld. Dit is waarschijnlijk de startdatum van de bouw van (woon)huizen in het plangebied.
- Er blijkt een deel van een verdedigings-/stadsmuur aanwezig te zijn, die gedateerd kan worden vóór de bouw van de huizen in het plangebied.

Aangezien de tweede helft van de 16^{e} eeuw een politiek onrustige periode was, bleef de noodzaak van een verdedigingsmuur blijkbaar bestaan. Het nieuw gewonnen land in de havenmonding werd door middel van de muur afgescheiden van de rivier. De stadsmuur sloot in het westen aan op de Groothoofdspoort en vervolgde, ongeveer in lijn met de gevel van de poort aan de waterzijde, in zuidoostelijke richting.

In het begin van de 17^{e} eeuw, waarschijnlijk in 1607, worden er drie panden in het plangebied gebouwd. Deze zogenaamde 'muurhuizen' worden aan de landzijde tegen de stadsmuur aangebouwd. De opgegraven bewoningssporen uit de periode 17^{e} – 18^{e} eeuw bestaan uit muren, trappen, vloeren, tegelwanden met Delftsblauwe tegeltjes, een haardplaats en een oventje/haardplaats.
De onderzochte ruimtes waren waarschijnlijk de kelders van de huizen. De drie oorspronkelijk 17^{e} –eeuwse panden waaruit hotel Bellevue is samengesteld, waren nog duidelijk te onderscheiden. De scheidingsmuren tussen de verschillende panden zijn bewaard gebleven en opgenomen in de latere bebouwing. Delen van de stadsmuur hebben mogelijk tot 1803 gefungeerd als noordelijke gevel van ten minste de eerste twee panden naast de Groothoofdspoort. In dat jaar werd gestart met ingrijpende verbouwingen en uitbreidingen van het hotel, waarbij de stadsmuur waarschijnlijk is gesloopt.

Van de oudere fase van het hotel zijn muren, vloeren, spoel- en bezinkbakken en riolen aangetroffen. Aangezien er weinig 'gesloten' vondstcomplexen aanwezig waren, is er niet veel vondstmateriaal aangetroffen. Hierdoor is over de aard van de bewoning vóór de hotelfase weinig bekend geworden. Wel is duidelijk dat er gedurende de 17e en 18e eeuw verschillende doorgangen waren tussen de onderlinge kelders van de panden. Slechts één vondstcomplex kon worden toegeschreven aan hotel Bellevue. Dit was een riooltje met daarin een groot aantal (thee)lepeltjes uit de periode tussen circa 1930-1960.

5. Conclusies

Tussen 20 januari en 5 februari 2009 zijn tijdens een archeologische begeleiding in het plangebied Bellevue te Dordrecht bewoningssporen uit de 16e tot 20e eeuw gedocumenteerd. Ten aanzien van de geformuleerde doelstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

1. Is de huidige bebouwing van hotel Bellevue gefundeerd op oudere funderingen? Zo ja, wat is de datering van de oudere funderingen?

Ja, een groot aantal van de muren van het huidige hotel Bellevue dateert deels uit de 17e en 18e eeuw of is direct op muren uit deze periode gebouwd.
Onder het hotel was ook een deel van een 16e –eeuwse fase van de stadsmuur aanwezig.

3. Wat is de lithostratigrafie in het plangebied? Zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van antropogene ophogingen en het dempen van de haven?

Het diepst gelegen bodempakket betreft het Hollandveen Laagpakket. Hierop is, erosief, een beddingafzetting aanwezig. Dit kan mogelijk gerelateerd worden aan het historische, laatmiddeleeuwse riviertje de Thure(drith) die de voorloper van de Oude Haven zou zijn en waaraan Dordrecht zou zijn ontstaan.
Hierop ligt een pakket dat mogelijk geïnterpreteerd kan worden als de havenvulling uit de Late Middeleeuwen. Bovenop de havenvulling is een door mensen aangebracht pakket aanwezig. Dit is het pakket dat rond het midden van de 16e eeuw is aangebracht met als doel de havenmonding te versmallen.

Tijdens het veldwerk zijn de archeologische waarden die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord, gedocumenteerd en waar nodig geborgen.

Voor vragen over de conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst, senior archeoloog, Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht (tel. 078-639 84 21).

Literatuur

Berg, W. van den, 1977: De restauratiewerkzaamheden aan de Groothoofdspoort te Dordrecht, uitgevoerd in de jaren 1969-1975. *Jaarverslag 1976 Vereniging "Oud-Dordrecht"*. Dordrecht.

Boer, G. de, 2008: De Thure ontdekt! Een geologisch onderzoek naar de oorsprong van de Wijnhaven te Dordrecht. *Raap-notitie 2646.*

Hendriks, J. en J. Koonings, 2001: *Van der stede muere. Beschrijving van de stadsmuur van Dordrecht.* Vereniging Oud-Dordrecht, Dordrecht.

Herwaarden, van J., de Boer, D., van Kan F., Verhoeven, G., 1996: *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572.* Gemeentearchief Dordrecht.

Hoevenberg, J., 2008: *Programma van Eisen, Archeologische Begeleiding van bodemingrepen met een beperkte verstoring. Projectcode 0722 HOBE, Hotel Bellevue.* Bureau Monumentenzorg en Archeologie, gemeente Dordrecht.

Nauta, J., 1988: *Geschiedenis Hotel Bellevue te Dordrecht; met aanvullende aantekeningen door M.H. Benschop 1987-1988*. Typescript Archief Erfgoedcentrum DIEP, Handschriften archiefnummer 2793. Dordrecht

Afkortingen

ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de RACM
BMZA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht
D.I.	Dordracum Illustratum
GAD	Gemeente Archief Dordrecht
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen